

Modrásek *Scolitantides baton* (Bergsträsser, 1779) (Lepidoptera: Lycaenidae) v západních Čechách: výskyt a poznámky k bionomii

Petr Heřman, Alois Pavlíčko, Lukáš Bešta & Miloš Bešta

Společnost pro ochranu motýlů, Solní 127, 383 01 Prachatice; e-mail: petr.272@centrum.cz

HEŘMAN P., PAVLÍČKO A., BEŠTA L. & BEŠTA M. 2015: Modrásek *Scolitantides baton* (Bergsträsser, 1779) (Lepidoptera: Lycaenidae) v západních Čechách: výskyt a poznámky k bionomii (The Baton Blue, *Scolitantides baton* (Bergsträsser, 1779) (Lepidoptera: Lycaenidae) in the western Bohemia (Czech Republic): occurrence and notes to the bionomy). – Západočeské entomologické listy, 6: 7–11. Online: <http://www.zpcse.cz/entolisty/entolisty.html>, 8-4-2015.

Abstract. Detailed records concerning the occurrence of critically endangered *Scolitantides baton* at seven localities in the western Bohemia (Czech Republic) are presented here. Special research for confirmation of this rare species was done at known and potentially new localities in western Bohemia in 2008–2014. The species was not confirmed at previously known localities, but it was found at two new localities in Klatovy district and also two new localities in the western part of the Šumava Mts which represent the first records for the territory of the Šumava National Park. Lack and fragmentation of traditoinally managed habitats are probably the main causes of species decline.

Key words: Lepidoptera, *Scolitantides baton*, afforestation, early successional stages, faunistics, species decline, Czech Republic

ÚVOD

Modrásek *Scolitantides baton* (Bergsträsser, 1779) je atlantomediteránní druh, rozšířený od severu Iberského poloostrova přes Francii do východního Rakouska a velké části Itálie včetně Sicílie (BENEŠ et al. 2002, HUEMER 2004, KUDRNA et al. 2011). Nejdále na sever zasahuje do německého Saska-Anhaltska, východní hranice jeho rozšíření prochází východním Německem, jihozápadními Čechami a východním Rakouskem (KUDRNA et al. 2011, SEIZMAIR 2012). Výskyt je uváděn z nadmořských výšek 250–2000 m (HUEMER 2004). Na území střední Evropy navazuje rozšíření druhu *S. baton* na areál jeho pontomediteránního vikarianta, modráska *Scolitantides vicrama* (Moore, 1865). V novodobějších pracích jsou tyto druhy nejčastěji řazeny do rodu *Pseudophilotes* Beuret, 1958, dle aktuálních poznatků (KUDRNA et al. 2011) však jde o mladší subjektivní synonymum názvu *Scolitantides* Hübner [1819].

Zatímco na jihu areálu je *S. baton* aktuálně bez ohrožení a celoevropsky je klasifikován jako málo dotčený (VAN SWAAY et al. 2010), v centrální a severní části areálu je vážně ohrožen a mizí vzhledem k úbytku dosavadních lokalit, kterými jsou výhřevné raně sukcesní plochy s vitálními porosty živých rostlin – mateřidoušek (*Thymus* spp.) (BENEŠ et al. 2002, SEIZMAIR 2012). Například ve Švýcarsku poukazují

na úbytek z nižších poloh vystavených tlaku intenzifikace GEIGER et al. (1991), v Jižním Tyrolsku nebyl druh po roce 1980 potvrzen téměř na dvou třetinách dříve známých lokalit (cf. HUEMER 2004). Silně ohrožený je v sousedním Německu, např. na stávajících bavorských lokalitách je zaznamenávána jen velmi nízká početnost (SEIZMAIR 2012). V rakouském červeném seznamu (ZULKA 2005) byl zařazen do kategorie kriticky ohrožených druhů. V ČR je aktuálně klasifikován rovněž jako kriticky ohrožený (FARKAČ et al. 2005) a patří k objektivně nejohroženějším druhům našich denních motýlů. Na výrazný úbytek lokalit (zejména v jihočeském regionu) a jeho příčiny podrobněji poukazují KONVIČKA et al. (2008). Nejaktuálnější shrnutí poznatků o rozšíření u nás uvádějí DVOŘÁK & DVOŘÁKOVÁ (2010) a další podklady lze čerpat z nálezové databáze AOPK ČR (AOPK ČR 2012). Předkládaný příspěvek rozšiřuje dosavadní poznatky o výskytu *S. baton* na našem území o dosud nepublikovaná data ze západních Čech a blíže charakterizuje konkrétní uváděné lokality.

MATERIÁL A METODY

Níže prezentované nálezy byly učiněny v období 1990–2014 v rámci průzkumu lokalit Klatovska (zde okruh do 12 km od Klatov) a západní části Šumavy. Lokality v seznamu komentovaných nálezů jsou

seřazeny vzestupně dle čísel polí síťového mapování (ZELENÝ 1972, PRUNER & MÍKA 1996), v případě shodných čtverců pro více lokalit dále abecedně dle názvu lokality. Po základní charakteristice lokality a výčtu nálezů *S. baton* je lokalita dále komentována s ohledem k výskytu druhu. Není-li uvedeno jinak, determinaci provedli autoři příslušných nálezů a doložkové exempláře jsou uloženy v jejich sbírkách. Použité vědecké názvosloví vychází z publikací KUDRNA et al. 2011 a LAŠTŮVKA & LIŠKA 2011. Vysvětlivky použitých zkratk: lgt. = sbíral, observ. = pozoroval, coll. = uloženo ve sbírce, revid. = revidoval.

KOMENTOVANÉ NÁLEZY

Klatovy (6545), pod Klatovským borem, 440 m n. m., 17.VII.1994, 1 ♀, 1.VIII.1996, 1 ♂, P. Heřman lgt. Unikátní komplex jižně orientovaného rozvolněného bezlesí na bývalém vojenském cvičišti v těsném sousedství města ještě v polovině devadesátých let 20. století hostil stálou, byť nepočetnou populaci druhu, který zde nacházel příhodné biotopy na ploše cca 2,5 ha. Opakované exkurze po roce 2009 výskyt neprokázaly. Část lokality zanikla nebo byla pozměněna růstem průmyslové zóny Klatov či výstavbou elektrovoltaické stanice, část je nyní využívána k pastvě skotu. Potenciálně vhodné mikrolokality jsou vzhledem k těmto vlivům a působení sukcese velmi omezené. To platí i pro další dva dříve hojně a nyní zde nenalezené druhy, modráška *Polyommatus coridon* (Poda, 1761) a vřetenušku *Zygaena carniolica* (Scopoli, 1763).

Bolešiny (6546), Zámkovská hora, 442 m n. m., 20.VI.2009, 1 ♂, M. & L. Bešta observ. (Obr. 1). Výchozy bývalého vápencového lomu přecházející v jihozápadně až jihovýchodně orientované stepní straně s bohatými porosty mateřídoušky (Obr. 2).

Obr. 1. *Scolitantides baton*, samec z lokality Zámkovská hora (20.VI.2009). Foto: Miloš Bešta.
Fig. 1. *Scolitantides baton*, male from the locality Zámkovská hora hill (20.vi.2009). Photo: Miloš Bešta.

Rozloha celé lokality, jinak obklopené kulturní stepí, je 1,3 ha, nicméně pro existenci druhu více než polovina ztratila význam vzhledem k dřívějšímu nevhodnému zalesnění. Ojedinelý nález představuje doposud poslední záznam výskytu druhu z Klatovska a zároveň jeden ze dvou učiněných v této oblasti po roce 1997. Lokalita je předmětem pravidelného managementu pro podporu společenstev teplomilných trávníků.

Klenová (6645), 490 m n. m., 4.VIII.1990, 1 ♂, P. Heřman lgt., O. Kudrna det. et coll., 12.VIII.1990, 2 ♂♂, P. Heřman lgt., VII.1993, více ♂♂, P. Heřman observ., 1 ♂, P. Heřman lgt.

Areál bývalého tankodromu (Obr. 3). Druhová příslušnost prvního exempláře odchyceného na lokalitě byla během přípravy publikace KUDRNY (1994)

Obr. 2. Biotop druhu *Scolitantides baton* na lokalitě Zámkovská hora. Foto: Miloš Bešta.

Fig. 2. Habitat of *Scolitantides baton* at the locality Zámkovská hora hill. Photo: Miloš Bešta.

Obr. 3. Část lokality Klenová, kde byl *Scolitantides baton* pravidelně pozorován v sezónách 1990–1993. Foto: Petr Heřman.

Fig. 3. A part of the locality Klenová where *Scolitantides baton* was regularly observed in 1990–1993. Photo: Petr Heřman.

potvrzena preparací kopulačních orgánů a příslušný kus představoval jeden z prvních ověřených dokladů výskytu druhu na našem území (O. Kudrna, pers. comm.). V době objevu místní populace mohla její četnost na celé pro druh vhodné ploše lokality (asi 90 ha) čítat odhadem minimálně několik desítek jedinců. Poslední kusy byly pozorovány v roce 1993. V období 1994–2003 ale lokalita prakticky nebyla navštěvována, nelze tedy vyloučit, že zde druh ještě přežíval. Po roce 2003 se již nepodařilo výskyt prokázat, přestože je lokalita od sezóny 2009 autory opět systematicky sledována. I v současné pokročilejší fázi sukcese představuje velice cenné refugium společenstev teplého bezlesí (včetně dosud vitálních porostů živné rostliny druhu) a je aktuálně předmětem managementových aktivit (volnočasové aktivity příznivců terénních vozidel, selektivní odstraňování náletu).

Struhadlo (6645), Na Drahách, 565 m n. m., 24.VII.1997, 1 ♂, P. Heřman lgt.

Někdejší průzkumná geologická plocha o rozloze asi 0,4 ha, která se v době nálezu motýla nacházela na počátku sukcese. Aktuálně se jedná o území souvisle pokryté vzrostlým náletem (zejména břízy a osiky), kde je pokračující výskyt tohoto druhu v podstatě vyloučen, motýl by ale ještě mohl přežívat v okolním terénu (okraje polních cest a extenzivně obhospodařovaných luk s ostrůvkovitě dochovanými porosty živné rostliny).

Strážov (6745), Na Vápenici, 490–510 m n. m., 4.VII.2008, 2 ♂♂, A. Pavlíčko observ.

V době nálezu nebyla vlastní lokalita (suché trávníky o rozloze asi 0,2 ha) na svých lemech pokosená ani nevykazovala známky intenzivního využívání. Při opakované exkurzi v roce 2012 nebyl motýl nalezen. To mohl způsobit souběh negativních faktorů limitujících výskyt druhu – např. vícečetná seč, nevhodné termíny kosení, fragmentace vhodných ploch (lokalita a širší okolí, celková plocha kolem 1 ha) a úbytek živné rostliny. Došlo také ke zvýšení uniformity stanoviště a změně charakteru lučních porostů ve prospěch kulturních travin.

Železná Ruda, Nová Hůrka (6845, 6846), enkláva Kepelské Zhůří (Obr. 4), 890–930 m n. m., 11.VI.2014, 5 ♂♂, 1 ♀, A. Pavlíčko observ. (2 ♂♂ A. Pavlíčko lgt., 1 ♂ P. Heřman revid.).

Perspektivní lokalita v okolí a podél cest a na svazích s výskytem mateřídoušky (celkem okolo 5 ha), nepodléhající zrychlené sukcesi. V enklávě je více míst, kde se motýl (Obr. 5) vyskytuje (jako na nejvyšše položeném dosud známém místě v ČR) a létá zde na mateřídoušku společně např. s modráskem

Vacciniina optilete (Knoch, 1781) nebo perlet'ovcem *Boloria aquilonaris* (Stichel, 1908).

Prášily, Křemelná (6846), bývalý vojenský prostor Dobrá Voda, Stodůlky, 880–930 m n. m., 11.VI.2014, 2 ♂♂, A. Pavlíčko observ.

Lokality rozmístěné podél cesty a bývalých rozjezdů pro obrněná vozidla na střešnicích se nalézají na území bývalé osady Stodůlky a v místech extenzivní pastvy ovcí na úklonech a svazích říčky Křemelné. Výskyt je jednotlivý, příznivý biotop zaujímá více než 10 ha. V enklávě se na některých místech negativně projevuje intenzivní pastva skotu a sukcese. Mikrolokality spolu mohou komunikovat i do budoucna, pokud bude blokována dřevinná sukcese a podporována extenzivní mozaikovitá pastva ovcí.

Obr. 4. Kepelské Zhůří, lokalita s nejvyšše položeným aktuálně známým výskytem *Scolitantides baton* v ČR (930 m n. m.). Foto: Alois Pavlíčko.

Fig. 4. Kepelské Zhůří, a locality with the highest elevation (930 m a. s. l.) of the currently known occurrence of *Scolitantides baton* in the Czech Republic. Photo: Alois Pavlíčko.

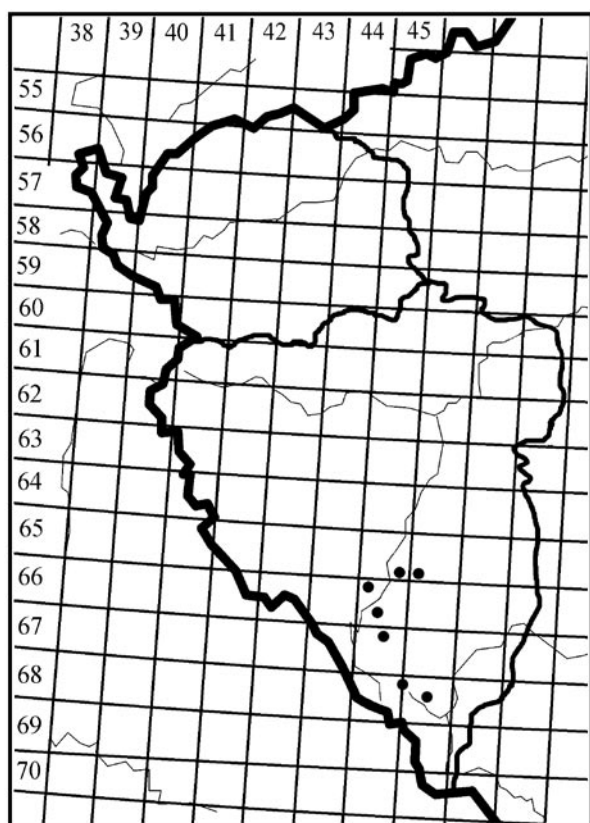
Obr. 5. *Scolitantides baton*, samec z lokality Nová Hůrka (11.VI.2014). Foto: Alois Pavlíčko.

Fig. 5. *Scolitantides baton*, male from the locality Nová Hůrka (11.vi.2014). Photo: Alois Pavlíčko.

DISKUSE A SOUHRN

Příspěvek shrnuje a specifikuje dosud nepublikovaná data o výskytu modráška *S. baton* v západních Čechách. Revize tří dříve známých lokalit druhu na Klatovsku, prováděná v sezónách 2009–2014, nepotvrdila žádnou kontinuitu výskytu. Vysvětluje to ponejvíce aktuální stav těchto lokalit, které již nejsou vzhledem k pokročilejším fázím sukcese nebo způsobu využívání pro výskyt motýla vhodné. V oblasti však v sezónách 2008 a 2009 došlo k nálezům dvou nových lokalit druhu. Další dvě nová místa výskytu byla v sezóně 2014 objevena v západočeské části Šumavy, a to vůbec poprvé přímo na území NP Šumava. Z hlediska síťového mapování je druh v této práci nově uváděn pro pole síťového mapování 6745, 6845 a 6846 (Obr. 6).

Zatímco situaci lokalit Nová Hůrka a Křemelná lze z pohledu *S. baton* označit jako potenciálně perspektivní, zbývající nálezy z oblasti Klatovska představují pouze jednotlivé exempláře na plošně omezených a izolovaných lokalitách. Stav je tak analogický situaci popisované pro jihočeské lokality KONVIČKOU et al. (2008) a rovněž situaci výše zmíněného vikariantního druhu *S. vicrama* v jiných regionech státu (např. HEŘMAN & LIŠKA 2014). Jelikož ale jde o pozornosti unikající a výskytem často plošně velmi omezený druh, nelze vyloučit jeho přežívání i jinde na dosud neobjevených lokalitách zájmové oblasti. Z cha-

Obr. 6. Síťová mapa se čtverci popisovaných lokalit.
Fig. 6. Grid map with squares of presented localities.

rakteru výše prezentovaných lokalit lze vyvodit, na jaká místa by v budoucnu měla být primárně soustředěna další pozornost: vojenská cvičiště, dobývací prostory, geologické průzkumné plochy apod. Lokality dosavadního výskytu (popř. lokality potenciálně vhodné) je pak zapotřebí managementově ošetřovat tak, aby dlouhodobě vyhovovaly stanovištním nárokům *S. baton*, a postupně rozšiřovat (viz BENEŠ et al. 2002, KONVIČKA et al. 2005). Zatím se tak cíleně děje ve dvou případech.

Údaje v této práci potvrzují výskyt *S. baton* na našem území v nadmořských výškách nad 900 m, uvedený KONVIČKOU et al. (2008).

Z hlediska bionomických dat udávají KONVIČKA et al. (2008) rozpětí pozorování letu dospělců v našich podmínkách v intervalu 6.V.–1.VIII., v publikaci BENEŠE et al. (2002) jsou však popsána i pozorování kladoucích samic, datovaná 16.VIII. a 13.IX. Aktuálně známá doba letu motýlů v našich podmínkách je tak i se zahrnutím dat z této práce 6.V.–13.IX.

PODĚKOVÁNÍ

Za doplňující informace k okolnostem determinace prvního dokladového exempláře *S. baton* z lokality Klenová a nomenklatuře děkujeme Otakarů Kudrnovi (Schweinfurt). Svými komentáři a informacemi během přípravy publikace dále přispěli Lukáš Spitzer (Vsetín), Zdeněk Faltýnek Fric, Jiří Beneš (oba České Budějovice), Jan Liška (Strnady), Libor Dvořák (Tři Sekery) a Karel Černý (Innsbruck). S konečnou podobou mapového zákresu pomohl Stanislav Benedikt (Plzeň).

LITERATURA

- AOPK ČR 2012: Nálezová databáze ochrany přírody. Dostupné online na adrese <http://portal.nature.cz> (navštíveno 15.1.2015).
- BENEŠ J., KONVIČKA M., DVOŘÁK J., FRIC Z., HAVELDA Z., PAVLIČKO A., VRABEC V. & WEIDENHOFER Z. (eds) 2002: Motýli České republiky: Rozšíření a ochrana I (Butterflies of the Czech Republic: Distribution and Conservation I). – Společnost pro ochranu motýlů, Praha, 478 pp.
- DVOŘÁK L. & DVOŘÁKOVÁ K. 2010: Výsledky entomologického průzkumu vybraných skupin hmyzu vrchu Velká Homolka u Vimperka. – Západočeské entomologické listy, 1: 23–31 (online: <http://zpcse.cz/entolisty/dokumenty/2010/01-05-Dvorakovi.pdf>).
- GEIGER W. (ed.) 1991: Tagfalter und ihre Lebensräume. Arten. Gefährdung. Schutz. – Schweizerischer Bund für Naturschutz, Basel, 516 pp.
- HEŘMAN P. & LIŠKA J. 2014: Motýli Českého krasu – co nového po šesti letech? Pp. 12–13. – In: VRABEC V., KADLEC T., HÁJKOVÁ Š., BUBOVÁ T. & JAKUBÍKOVÁ L. (eds) 2014: VIII. Lepidopterologické kolokvium. Sborník abstraktů z konference. – FAPPZ a FŽP, Česká zemědělská

- univerzita v Praze, 28. února 2014, Praha, 36 pp.
- HUEMER P. 2004: Die Tagfalter Südtirols. Veröffentlichungen des Naturmuseums Südtirol Nr. 2. – Folio Verlag, Wien – Bozen, und Naturmuseum Südtirol, 232 pp.
- KONVIČKA M., BENEŠ J. & ČÍŽEK L. 2005: Ohrožený hmyz nelesních stanovišť: ochrana a management. – Sagittaria, Olomouc, 128 pp.
- KONVIČKA M., DVOŘÁK L., HANČ Z., PAVLIČKO A. & FRIC Z. 2008: The Baton blue (*Pseudophilotes baton*) (Lepidoptera: Lycaenidae) in south-western Bohemia: iron curtain, military ranges and endangered butterfly (Modrásek černočárny (*Pseudophilotes baton*) (Lepidoptera: Lycaenidae) v jihozápadních Čechách: železná opona, vojenské prostory a ohrožený motýl). – *Silva Gabreta*, 14(3): 187–198.
- KUDRNA O. 1994: Kommentierter Verbreitungsatlas der Tagfalter Tschechiens. – *Oedippus*, 8: 1–137.
- KUDRNA O., HARPKE A., LUX K., PENNERSTORFER J., SCHWEIGER O., SETTELE J. & WIEMERS M. 2011: Distribution atlas of butterflies in Europe. – Gesellschaft für Schmetterlingsschutz, Halle, 576 pp.
- LAŠTŮVKA Z. & LIŠKA J. 2011: Komentovaný seznam motýlů České republiky (Annotated checklist of moths and butterflies of the Czech Republic) (Insecta: Lepidoptera). – Biocont Laboratory, Brno, 148 pp.
- PRUNER L. & MÍKA P. 1996: Seznam obcí a jejich částí v České republice s čísly mapových polí pro síťové mapování fauny (List of settlements in the Czech Republic with associated map field codes for faunistic grid mapping system). – *Klapalekiana*, 32 (Suppl.): 1–175.
- SEIZMAIR M. 2012: *Scolitantides baton* (Bergsträsser, [1779]) in den Bayerischen Alpen. Rezenten Wiederfunde, Gefährdung, Erhaltungsökologie (Lepidoptera: Lycaenidae). – *Nachrichtenblatt der bayerischen Entomologen*, 61 (1/2): 15–22.
- VAN SWAAY C., CUTTELOD A., COLLINS S., MAES D., LÓPEZ MUNGUIRA M., ŠAŠIĆ M., SETTELE J., VEROVNIK R., VERSTRAEL T., WARREN M., WIEMERS M. & WYNHOF I. 2010: European Red List of Butterflies. – Publications Office of the European Union, Luxembourg, x + 46 pp.
- ZELENÝ J. 1972: Návrh členění Československa pro faunistický výzkum. – *Zprávy Československé Společnosti Entomologické při ČSAV*, 8: 3–16.
- ZULKA K. P. (ed.) 2005: Rote Listen gefährdeter Tiere Österreichs – Checklisten, Gefährdungsanalysen, Handlungsbedarf. Teil 1: Säugetiere, Vögel, Heuschrecken, Wasserkäfer, Netzflügler, Schnabelfliegen, Tagfalter. – Böhlau Verlag, Wien – Köln – Weimar, 406 pp.

Obdrženo do redakce: 11.2.2015

Přijato po recenzích: 5.3.2015